

Ingeborg Jaklin, *Das österreichische Schulbuch im 18. Jahrhundert: aus dem Wiener Verlag Trattner und dem Schulbuchverlag*. Wien : Edition Praesens 2003. 299 strani. (Buchforschung. Beiträge zum Buchwesen in Österreich ; 3)

Na Dunaju je bilo leta 1998 ustanovljeno društvo Gesellschaft für Buchforschung in Österreich, katerega namen je proučevanje zgodovine tiskarstva, založništva in knjigotštva na področju nekdanje Avstrijske monarhije. Poleg glasila *Mitteilungen der Gesellschaft für Buchforschung in Österreich* (prvi zvezek je izšel 1999) so v seriji *Buchforschung. Beiträge zum Buchwesen in Österreich* doslej izšli štirje zvezki. Alena Köllner je pisala o zgodovini knjige v Pragi, Carl Junker o knjigi v Avstriji na prelomu iz 19. v 20. stoletje, Thomas Tavarnar o Hitlerjevem založništvu, Ingeborg Jaklin pa založništvu šolskih knjig v 18. stoletju. Slednjo knjigo, ki je izšla kot tretji zvezek omenjene serije, želim na kratko predstaviti.

Ingeborg Jaklin obravnava obdobje, ko je v tiskarstvu, založništvu in knjigotštvu prišlo do večjih sprememb. Na Dunaju je bil na omenjenih področjih osrednja osebnost Johann Thomas von Trattner. Slovenci njegovo ime slovenimo v Janeza Tomaža pl. Trattnerja. Njegovemu življenju in delu je posvečenih več poglavij. Podrobno analizira tiskarjevo življenjsko pot od Bad Tatzmannsdorfa, kjer se je rodil do velikih poslovnih uspehov in vstopa v višjo družbo na Dunaju v drugi polovici 18. stoletja. Poleg izrednega posluha za družbeno okolje in prilagodljivosti moremo njegove uspehe pripisovati tudi povezavam s Habsburžani. Dvor mu je podelil vrsto privilegijev in ga na ta način zavaroval pred konkurenco in mu tako dodelil predprave za določene tiskovine. Ker je bil to čas šolskih reform, se zaščitni akti nanašajo tudi na učbenike za različne stopnje šol. V knjigi so ti dokumenti, ki so shranjeni v Avstrijskem državnem arhivu, natančno naštet.

Podrobno je predstavljen avstrijski šolski sistem 18. stoletja. Od idej, ki so jih črpali tudi v francoski, italijanski in nemški razsvetljenski pedagogiki ter šolskih reformah, ki so jih uvedle v svojih šolah nekatere redovne skupnosti.

Posebno poglavje je namenjeno zgodovini šolskega sistema v Avstriji. Na kratko obravnava prve cerkvene šole, pa dejavnosti piaristov, uršulink, in nekaterih drugih cerkvenih družb. Prelomne so bile reforme Marije Terezije, s katerimi so bili uvedeni enotni tipi šol po vsej monarhiji – trivialke, glavne šole in normalke ter so v njih poučevali tudi nove, tudi naravoslovne vsebine. Podrobno, seveda vključujoč obdobje od 16. stoletja naprej, so predstavljene latinske šole, med njimi so imele posebno mesto jezuitske izobraževalne ustanove. Prav tako avtorica posebej predstavi šole namenjene višjim družbenim slojem »Ritterakademien«, ki so bile ustanovljene na Dunaju in nekaterih drugih mestih v sredini 18. stoletja in nekaj jih delujejo še danes – npr. Collegium Theresianum, Akademie der Orientalischen Sprachen, Militärakademie in Wiener Neustadt.

Osrednja tema publikacije je zgodovina založništva in knjigotštva šolskih knjig v 18. stoletju. Mestoma pritegne v obravnavo še podatke iz predhodnih 16. in 17. stoletja, saj se je takrat začel razvoj tako imenovanih ABC tablic in učbenikov za učenje branja in opismenjevanje otrok. V 17. in 18. stoletju na podlagi pedagoških spoznanj Komenskega knjige za otroke začno opremljati z ilustracijami. Najpomembnejšo prelomnico predstavlja splošna šolska obveznost iz leta 1774, ki ni predpisala le, kaj morajo v šolah učiti, ampak s tem letom začnejo oblasti predpisovati tudi, katere učbenike naj uporabljajo pri pouku. Ob tem je treba poudariti, da naj bi bile vse šolske knjige na novo sestavljene.

Take okoliščine so pripeljale leta 1771 do ustanovitve založbe šolskih knjig – *Schulbuchverlag* na Dunaju, ki je pod tem imenom delovala vse do leta 1920, 1925. pa je njeno funkcijo prevzela *Österreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst*. V zadnjih četrtini 18. stoletja so še posebej zaradi potrebe po učbenikih v deželnih jezikih prevzemali njihovo izdajo tudi tiskarji v drugih delih monarhije. Med dokumenti, ki jih prinaša študija so posebej zanimivi sezname predpisanih knjig, tudi za nenemške dele monarhije, žal med njimi eksplicitno ne omenja slovenskih, pač pa več prostora nameni češkim in italijanskim učbenikom. Zanimivi so podatki o cenah šolskih knjig, tako je komplet: učbenik in ABC tablice za prvošolce v vaških šolah stal 7 krajcarjev, v mestnih šolah so bili predpisani nekoliko dražji pripomočki, stali so 18 krajcarjev in pol.

V založništvu šolskih knjig v 18. stoletju pa je pripadlo posebno mesto tudi Tomažu Trattnerju. Jaklinova našteva, deloma po literaturi, deloma po arhivskih virih, za katere učbenike za ljudske in srednje šole – gimnazije, je imel ta dunajski tiskar privilegije. Objavlja tudi nekatere prepise arhivskih dokumentov.

V posebnem poglavju pa zopet poseže nazaj in naniza učne načrte in ustrezne učbenike, ki so jih uporabljali vse od 16. stoletja v raznih stopnjah avstrijskih šol. Tako je predstavljen jezuitski učni načrt in učbeniki, ki so jih v njihovih gimnazijah uporabljali, pa knjige, ki so podpirale učne programe piaristov v 17. in 18. stoletju, učne načrte 18. stoletja za gimnazije, ki sta jih naredila Giovanni Battista de Gaspari (1764) in Gratian Marx (1775).

Številne izmed predpisanih učbenikov, ki so podpirali učne načrte v drugi polovici 18. stoletja, je na Dunaju tiskal Janez Tomaž Trattner. Jaklinova tako primerja arhivske vire, v katerih so šolske knjige predpisane, Trattnerjeve privilegije zanje in dejansko realizacijo, torej kdaj so knjige izšle. Navaja tudi več Trattnerjevih cenikov za učbenike. Zelo povedne so tri preglednice, na katerih so predstavljene šolske knjige, ki jih je tiskala Trattnerjeva dunajska tiskarna in sicer so na prvi dela, ki so jih uporabljali po učnih načrtih v izobraževalnih ustanovah jezuitov in piaristov do leta 1764, vključeni pa so tudi učbeniki po spremenjenem učnem načrtu Marije Terezije iz leta 1752. Druga preglednica sledi učnemu načrtu Giovannija Baptiste de Gasparija *Instructio pro Scholis humanioribus* (1764-1775) in tretja učnemu načrtu Gratiana Marxa (1776-1804).

V zaključnih poglavjih so dodani še podatki o številu izdaj posameznega učbenika in o ceni. Te podatke je bilo mogoče zbrati po Trattnerjevih knjigotrških katalogih. Objavljen je tudi seznam – bibliografija Trattnerjevih knjigotrških katalogov. Žal moramo ugotoviti, da ta ni popoln. Jaklinova se je oprla le na dve zbirki in sicer fond v avstrijski Nacionalni biblioteki na Dunaju in zbirko prof. dr. Otmarja Seemanna na Dunaju. Trattnerjeve knjigotrške kataloge pa hranijo tudi druge inštitucije, na primer katalog iz leta 1783 – *Verzeichniss der Bücher, welche bey Joh. Thomas Edlen v. Trattner, k.k. Hofbuchdrucker und Buchhändler, in seinem Gewölbe zu Innsbruck, in der Pfarrgasse Nro. 26, das ganze Jahr hindurch...zu haben sind, o.O. (Innsbruck) 1783*, ki ga Jaklinova ne navaja, ima Museum Ferdinandeum v Innsbrucku (cfr. Veröffentlichungen des Museum Ferdinandeum 75, 1995, str. 83). Knjigi je dodan tudi obsežen spisek uporabljenе literature tako s področja zgodovine knjige kot tudi s področja razvoja šolstva in pedagogike.

Delo Ingeborg Jaklin je temeljno za poznavanje zgodovine avstrijskega šolstva in učbenikov v 17. in 18. stoletju. Morda bi mu lahko očitali le nekoliko nepreglednosti, ki je posledica velikega števila podatkov in interpretacij le teh, s katerimi operira. Vsekakor pa smo s to knjigo dobili referenčno literaturo tako za zgodovino šolstva kot tudi za zgodovino tiskarstva in knjige v Avstrijski monarhiji v 18. stoletju.

Anja Dular

Marta Verginella, Suha pašta, pesek in bombe: vojni dnevnik Bruna Trampuža. Koper : Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2004. 249 strani. (Knjižnica Annales ; 39)

Zadnja monografska študija tržaške zgodovinarke Marte Verginelle sodi v zgodovinopisni tok, ki v zadnjih nekaj desetletjih posveča svojo pozornost posamezniku, najpogosteje t.i. malemu človeku in njegovi individualnosti v kontekstu velikih zgodovinskih dogajanj kot tudi v preprostem vsakdanjem življenju. Smer se je rodila v želji po kompleksnejšem gledanju na družbo, ki jo je dotedanja historio-grafska misel obravnavala v smislu bolj ali manj celovitih socialnih amalgamov, in k njej pristopiti kot h kompleksu posameznikov, ki so – čeprav v majhnih in navidezno nepomembnih vlogah – vendarle najštevilnejši akterji na sceni zgodovine. Med izbirami, ki so dale zaleta tovrstnemu zgodovinopisju, je tudi ta, da se zgodovinarji niso več zadovoljili z branjem uradnih, institucionalnih virov, ampak so želeli prisluhniti neposredno človeku in pogledati v preteklost skozi njegove oči. S tem so ovrednotili razne oblike osebnega izpovedovanja, od ustnega pričevanja do spominskih in avtobiografskih zapisov, dnevnikov in korespondenc, skratka neizmeren korpus zgodovinskega gradiva, ki globinsko izpopolnjuje podobo preteklosti s perspektivo, ki je v »klasični« uradni zgodovinski dokumentaciji odsotna oziroma se ponuja le posredno. Pri razbiranju teh virov je zgodovinopisje izpostavilo troje tematsko-problemskih zanimanj, in sicer za materialne aspekte življenja posameznikov, za njihovo subjektivno